

PALEO-AKTUEEL

Het Groninger Instituut voor Archeologie presenteert zijn onderzoek

32

In dit nummer oa

Een uitzonderlijk kralensnoer uit de late bronstijd
Kledij van de bewoners van het terpengebied in de vroege middeleeuwen

Een raadselachtige Romeinse koepeloven
De identiteit en ondergang van de bekendste tjalk van Flevoland

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven medewerkers en studenten van het Groninger Instituut voor Archeologie en geassocieerde onderzoekers inzicht in recent of lopend onderzoek.

Aan dit nummer werkten mee: Stijn Arnoldussen, Peter Attema, Xandra Bardet (correctie Engelse samenvattingen), Siebe Boersma (vormgeving en omslagontwerp), Nathalie Brusgaard, René Cappers, Martijn Eickhoff, Merit Hondelink, Hans Huisman, Jos Kleijne, Flip Kramer (redactie-coördinatie), Martijn van Leusen, Arnoud Maurer, Johan Nicolay, Richard Paping, Daan Raemaekers en Mans Schepers.

Foto omslag: Remco Bronkhorst, Peter Attema en Steve Hayward tijdens de systematische survey van Mandra Vecchia (foto W. de Neef, UGent). Zie artikel Attema *et al.*

ISBN 9789493194533

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712
gia@rug.nl

Adres van de uitgever

Barkhuis Publishing
Kooiweg 38 9761 GL Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
 groningen**

**groninger instituut
 voor archeologie**

© GIA.

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel 32

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis Publishing
Groningen, 2022

Inhoud

VETWINNING IN DE SWIFTERBANTCULTUUR. EEN INTERPRETATIE VAN EEN VINDPLAATS TE NIEUWEGEIN-BEATRIXSLUIS Joshua Veldhuis	1
EEN BRONZEN HIELBIJL UIT EMMEN Stijn Arnoldussen, Eduard de Jonge, Bertil van Os, Gert van Oortmerssen & Hannie Steegstra	7
HOE BETROUWBAAR ZIJN ONZE ARCHEOLOGISCHE VELDVERKENNINGEN IN ITALIË EIGENLIJK? Suzanne Hoen, Jildou Bruinsma, Evelien Witmer & Martijn van Leusen	13
BOTANISCHE MACRORESTEN UIT SLOTEN ALS SPIEGEL VOOR HET LANDSCHAP Marjon Huiting, Annisa Spier & Mans Schepers	23
HET POLLINO ARCHAEOLOGICAL LANDSCAPE PROJECT (PALP) Peter Attema, Wieke de Neef, Antonio Larocca & Arnoud Maurer	33
KOPER, LOOD EN TIN - EEN UITZONDERLIJK KRALENSNOER UIT DE LATE BRONSTIJD UIT BORGER Wijnand van der Sanden & Bertil van Os	43
OP EEN VEELBEWOOND EILAND: EEN (DRONE) PILOTSTUDIE NAAR EFFECTIEVE SITEKARTERING IN ARCTISCH CANADA Jelke Take	51
EEN RAADSELACHTIGE ROMEINSE KOEPELOVEN UIT HENGELO (OV.) Adrie Ufkes	61
KLEDIJ VAN DE BEWONERS VAN HET TERPENGEBIED IN DE VROEGE MIDDELEEUWEN Anne Vrielink	69
DE ZEEHOND OF FIDUCIE? UITSLUITSEL OVER DE IDENTITEIT EN ONDERGANG VAN DE BEKENDSTE TJALK VAN FLEVOLAND Yftinus van Popta	79
CONTAMINATIE IN DE QUEEN ANNE? EEN EERSTE AANZET TOT HET VERKLAREN VAN DE AANWEZIGHEID VAN WILDE PLANTENRESTEN IN SCHEEPSWRAKKEN Morvenna van Rijn & Yftinus van Popta	89

DE VERDWENEN EEMS, EEN PARTICIPATIEPROJECT IN HET GRENSGEBIED Stijn Arnoldussen, Jana Esther Fries, Henny Groenendijk, Marion Heumüller, Hans Peeters & Wim Vuijk	101
STENEN VAN BETEKENIS: HUNEBEDDEN ALS ERFGOED EN ALS ACTOR Daan Raemaekers, Femke Bosscher & Harrie Wolters	109

Kledij van de bewoners van het terpengebied in de vroege middeleeuwen

Anne Vrielink¹

Uit onderzoek naar de terpen in Noord-Nederland is veel informatie gekomen over de terpenbewoners in de vroege middeleeuwen, maar er is geen duidelijke informatie over hoe de kleding van deze terpenbewoners eruitzag. Wat mensen dragen geeft aan wie ze zijn en omvat ingewikkelde sociale en economische elementen, zoals status, cultuur, handel en productie. Jammer genoeg is textiel een fragiel soort vondst en zijn er niet veel textielresten uit de vroege middeleeuwen bewaard gebleven. Textielresten en bijbehorende accessoires zoals fibulae uit het Nederlands-Duitse terpengebied zijn wel onderzocht, maar nooit in de context van klederdracht (fig. 1). Daarom is een synthese van dit eerdere onderzoek nodig om te kunnen onderscheiden of er een of meer tradities van klederdracht voor het vroegmiddeleeuwse kustgebied te onderscheiden zijn, en zo ja, hoe die eruitzagen. In dit artikel wordt geprobeerd een beeld te schetsen van deze dracht door middel van drie casestudy's. Deze voorbeelden hebben betrekking op de kleding van de man van Bernuthsfeld, en op hoofddeksels en kledingaccessoires die zijn gevonden in Friese terpen. Meestal zijn culturen voornamelijk te onderscheiden in diens kleding door de versieringen en accessoires die gebruikt worden, wat de reden is dat deze onderdelen behandeld worden naast de textielresten.

De man van Bernuthsfeld

De man van Bernuthsfeld is een veenlijk met een volledige set kleding, gevonden in Emden aan het begin van de 20ste eeuw. Aangenomen wordt dat de kleding een typisch voorbeeld is van mannelijke dracht uit de 7de eeuw n.Chr., de periode waarin het veenlijk wordt gedateerd (Kania 2015:

234-235). De gevonden voorwerpen zijn onder meer een tuniek die bestaat uit een grote hoeveelheid lappen, een kap (die nu verloren is), een schoudermantel, een deken met franjes en twee lange wollen banden die waarschijnlijk als beenkappen werden gedragen (Heumüller & Kegler 2016: 179). Alle kledingstukken waren gemaakt van verschillende soorten wol, verwerkt in diverse weefsels met wisselende kleuren (Heumüller & Kegler 2016: 179).

De tuniek is uitzonderlijk omdat dit het oudste volledig bewaarde kledingstuk uit het vroegmiddeleeuwse terpengebied is (Kania 2015: 234-235). De tuniek heeft lange mouwen, strekt tot de knieën en is gemaakt van wol. Ze is samengesteld uit 45 lapjes van 20 verschillende soorten wollen stof, uitgevoerd in negen verschillende weefpatronen, waaronder een ruitpatroon (fig. 2). Alle lappen waren al tweedehands voordat ze werden hergebruikt voor de tuniek.

Het lappenwerk van de tuniek toont een belangrijk aspect van de mentaliteit van het omgaan met stof in de vroege middeleeuwen. Archeologisch textiel met sporen van reparatie is niet ongewoon, maar deze tuniek is wel een extreem voorbeeld. Kledingstukken werden meestal op de een of andere manier hergebruikt, omdat textiel tijdrovend was om te maken. Wanneer stof niet meer gerepareerd kon worden of ongeschikt was voor het repareren van andere kledingstukken, werd het hergebruikt voor andere producten, zoals touw of voddens, of voor breeuwen (Bender Jørgensen 1992: 78).

Het weefpatroon van de tuniek is een zeldzaam voorbeeld van vroegmiddeleeuws weven. Deze periode werd gekenmerkt door een grote

Fig. 1. Kaart van Friesland in de 7^e en 8ste eeuw n.Chr. (Nicolay 2014, 21).

Fig. 2. De voorkant van de tuniek van de man van Bernuthsfeld. Sommige lappen missen. De grote geruite lap op de borst is het meest opvallend, maar lap nr. 40 bevindt zich in de linkeronderhoek. Schaal 1:10 (Heumüller & Kegler 2016, 179).

verscheidenheid aan weefpatronen om verschillende (gekleurde) patronen in de stof te krijgen. Diagonale lijnen en zigzag- en ruitpatronen waren erg gewild (Heumüller & Kegler 2016: 180). Ruiten in alle soorten en maten werden hierbij gemaakt met behulp van verschillend gekleurde draden.

Aangenomen wordt dat de man van Bernuthsfeld geen hoge sociale status had. De tuniek was al uit lappen samengesteld en alle stoffen waren al meerdere keren hergebruikt voordat ze werden gebruikt om zijn tuniek en mantel te

repareren (Heumüller & Kegler 2016). Daarnaast zijn de stoffen gemaakt van wol, het meest beschikbare stoftype, en is bekend uit andere regio's dat tunieken, mantels en beenwikkels de kledingnorm was voor een groot gedeelte van de bevolking (Bender Jørgensen 1992: 11, Kania 2015: 234-235).

Hieruit kan worden opgemaakt dat de man van Bernuthsfeld weinig opties had en waarschijnlijk alleen kon gebruiken wat lokaal voorhanden was.

Hoofddekseis uit Friesland

Naast tunieken, mantels en beenwikkels werden ook vaak hoofddekseis gedragen. In Friesland zijn zes hoofddekseis van voldoende kwaliteit gevonden die zijn onderzocht, waarvan de vondsten uit Leens (ca. 600-900 n.Chr.) en Dokkum-Berg Sion (¹⁴C-datering: 568-651 n.Chr.) het best beschreven zijn (Brandenburgh 2016: 132/140; fig. 3).

De zogenoemde pillendooshoed uit Leens is gemaakt van wol en bestaat uit een ovaal hoofdpaneel en een semirechthoekig zijpaneel. Er is wat originele schade, maar er zijn geen tekenen van reparatie. De wol die gebruikt is voor de hoed is een keperstof met een gebroken diamantpatroon (Brandenburgh 2016: 133-134). De naden van de hoed zijn gestikt met een decoratieve, verhoogde vlechtsteek (Brandenburgh 2016: 134). De kleur van de draad is niet bekend, maar het is wel duidelijk dat de draad een lichtere kleur had dan de wollen stof (Brandenburgh 2016: 135).

Het hoofddekseis uit Dokkum-Berg Sion bestaat uit een hoofdpaneel en twee zijpanelen die aan elkaar gestikt waren, en is gemaakt van natuurlijk bruine wollen keperstof met een diamantpatroon (Brandenburgh 2016: 136). Bij het naaien is

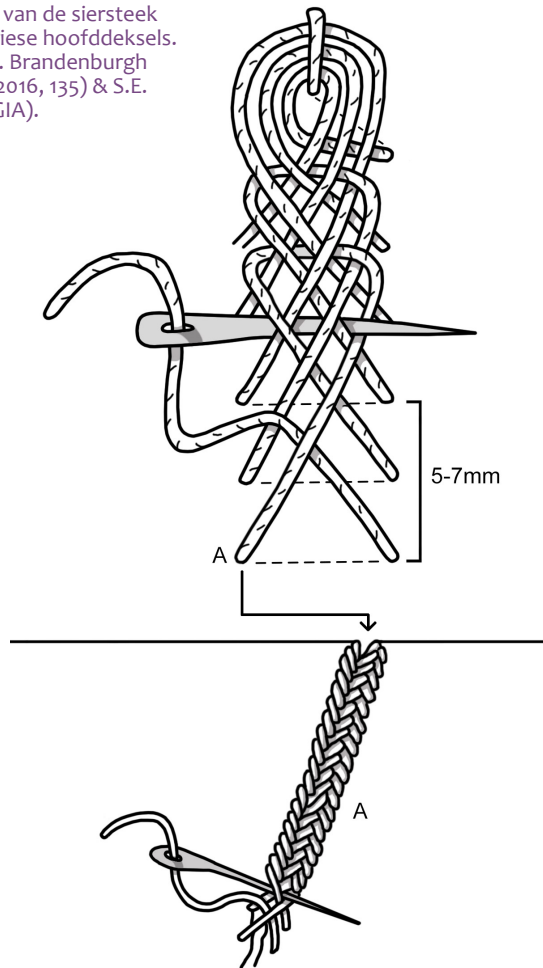
Fig. 3. De vondsten van de pillendooshoed van Leens en Dokkum Berg-Sion en diens reconstructies. Foto's door Rijksmuseum van Oudheden Leiden en A. Tamboer en G. Hartevelde (rechtsonder). De reconstructies zijn gemaakt/getekend door C. Brandenburgh (Brandenburgh 2016, 134/136/139).

dezelfde decoratieve steek gebruikt als bij de pillendooshoed van Leens en een soortgelijke draad, die op het oog lichtbruin was (Brandenburgh 2016: 137). De wollen stof in de hoed was donkerbruin- of zwartgeverfd, waarbij een kleurstof rijk aan tannines werd gebruikt. Deze kleurstof was makkelijk te verkrijgen en komt voor in planten en bomen. Het naaigaren bevatte geen sporen van deze kleurstof en was waarschijnlijk niet geverfd, omdat de draad was bedoeld als contrasterende versiering (Brandenburgh 2016: 138).

Van de andere vier hoofddecksel die gevonden zijn in Friesland zijn minder details bekend. Het gaat om een tweede hoed uit Leens (ca. 600-900 AD) en hoeden uit Rasquert (ca. 800-900 AD), Aalsum en Oostrum (ca. 700-900 AD) (Brandenburgh 2016: 132/140). Drie van de andere vier hoeden die gevonden zijn in Friesland vertonen dezelfde decoratieve steek als de pillendooshoed uit Leens en de hoed uit Dokkum-Berg Sion, namelijk de vondsten uit Oostrum, Aalsum en Rasquert. De hoed uit Oostrum is gemaakt

Fig. 4. Tekening van de siersteek gebruikt in de Friese hoofddeksels. Tekening door C. Brandenburgh (Brandenburgh 2016, 135) & S.E. Boersma (RUG/GIA).

van witte wol die bleekrood was geverfd, en de draad van de siersteken was dieper roodgekleurd voor het verkrijgen van contrast (Brandenburgh 2016: 124). De decoratieve steken waren over het algemeen gemaakt met rood garen, wat te zien is in de hoeden uit Aalsum, Oostrum en Rasquert. Alleen het tweede hoofddeksel uit Leens vertoont geen siersteken. Die hoed is gemaakt van drie soorten wollen stof en was waarschijnlijk van mindere kwaliteit dan de andere hoofddeksels (Brandenburgh 2016: 123).

Op basis van vondsten buiten Friesland is het waarschijnlijk dat de pillendooshoed van Leens

gedragen werd door een man (Brandenburgh 2016: 140-141), terwijl de hoed van Dokkum-Berg Sion als een vrouwelijk hoofddeksel wordt beschouwd (Brandenburgh 2016: 139, 141). De hoed van Dokkum-Berg Sion heeft geen parallellen, wat kan wijzen op een uniek soort hoofddeksel. Hierbij moet echter bedacht worden dat textiel veelal slecht bewaard is gebleven, zodat het archeologische beeld door het beperkte aantal vondsten vertekend is (Brandenburgh 2016: 138-139). De pillendooshoed van Leens en de hoofddeksels van Dokkum-Berg Sion en Oostrum zijn waarschijnlijk gedragen door individuen met een hoge sociale status, gezien de kwaliteit en versiering van het materiaal (Brandenburgh 2016: 142).

De siersteek die bij vijf van de zes hoofddeksels is aangetroffen, is een interessant gegeven (fig. 4). Hoewel soortgelijke siersteken zijn gevonden in graven van personen met hoge sociale status, zoals die in het koninklijke grafveld van Sutton Hoo in Engeland, lijkt de siersteek die is gevonden in Friesland uniek te zijn (Owen Crocker 2004: 308). Dit kan betekenen dat het om een regionale siersteek gaat, wellicht net als de voorkeur voor het geschetste kleurcontrast in de gevonden hoofddeksels.

Kralen en fibulae uit de terpen

Accessoires zoals kralenkettingen en fibulae kunnen veel toevoegen aan het onderzoek naar dracht in de vroege middeleeuwen. Voorbeelden zijn de vondsten uit de grafvelden van Hogebeintum en Oosterbeintum, respectievelijk gedateerd op 400-730 en 400-900 n.Chr. (Knol 2019). In het grafveld van Oosterbeintum zijn ruim 200 kralen gevonden in vijftien graven. Volgens Knol (1997, 338) zijn kralen kenmerkend voor vrouwengraven, hoewel er ook kralen komen uit een graf waarin een man en vrouw samen begraven waren en uit vier kindergaven. Van de kralen waren er 195 gemaakt van verschillende kleuren glas, twaalf van barnsteen en een van bergkristal. De kettingen waren samengesteld uit kralen van verschillend materialen, hoewel sommige kettingen alleen van

Fig. 5. Reconstructie van de Angelsaksische wijze waarop kralenkettingen en fibulae werden gedragen. Dit komt overeen met de vondsten in de Friese graven van de terpen (West Stow Anglo Saxon Village 2020).

glazen kralen of barnsteenkralen waren geregen (Knol *et al.* 1997). Van de snoeren zelf is niets bewaard gebleven. In het grafveld van Hogebeintum zijn 301 kralen gevonden in 26 graven. De kralen zijn gemaakt van schelpkalk (122), barnsteen (60) en glas (186) (Knol 2019: 171).

De fibulae uit de grafvelden van Oosterbeintum en Hogebeintum zijn overwegend van brons. In Oosterbeintum zijn in twaalf graven in totaal 30 fibulae gevonden die in zes verschillende typen zijn onderverdeeld (Knol *et al.* 1997: 329-331). In Hogebeintum gaat het om slechts dertien complete fibulae (veertien stukken in totaal), van negen verschillende typen. Veel fibulae die gevonden zijn in Friesland hebben overeenkomsten met Angelsaksische stijlen, zeker in de 5de eeuw

(Nicolay 2021, 277). Rond 500 AD begonnen fibulae in het Noordzeegebied regionale variaties te vertonen, waarbij de oudere vormen nog steeds voorkwamen, maar er wel een duidelijke groepering van Friese fibulae begon te ontstaan. De oudere vormen veranderden steeds meer in regionale variaties, waarbij fibulae zoals het Achlumtype een van de vroegste Friese typen is (Nicolay 2021, 279). Het meest onderscheidende Friese fibulaetype bestond tussen het midden van de 6de en de late 7de eeuw en staat bekend als het Domburgttype (Nicolay 2021, 283). De fibula van dit type die gevonden is in Hogebeintum, is een variant met een geribbelde strik en een hoofdplaat met twee inwaarts gekrulde spiralen (Knol *et al.* 1997: 330). Verschillende vormen van het Domburgttype zijn overal in het Nederlandse kustgebied en het aangrenzende rivierengebied gevonden (Nicolay 2021, 284).

Kralensnoeren en fibulae werden door vrouwen gedragen ter decoratie en bij fibulae tegelijk als sluiting voor kleding (Knol *et al.* 1997: 301, Owen Crocker 2004: 199). De kralenkettingen van de Friese graven in Oosterbeintum en Hogebeintum volgen de traditie van de Angelsaksische graven, aangezien kralenkettingen in allerlei stijlen en configuraties werden gedragen, ofwel met een specifiek patroon van kleur, materiaal of vorm, helemaal geen patroon of ergens daartussenin (Owen Crocker 2004: 87; fig. 5). Er lijkt een voorkeur te zijn voor vele verschillende soorten en kleuren kralen in de Friese kettingen, zo blijkt uit de vondsten.

De positie van de kralen en fibulae in de graven van Oosterbeintum en Hogebeintum geeft aan hoe de accessoires waarschijnlijk gedragen werden. Naast hun symbolische functie werden fibulae gebruikt als sluiting voor dameskleding. Dat de fibulae in de graven bij de borst, nek en sleutelbeenderen werden gevonden, geeft aan dat de accessoires werden gebruikt als sluitingen van bovenkleding zoals tunieken of mantels (Owen Crocker 2004: 199). Kralen werden ook langs het bovenlichaam gevonden, wat aangeeft dat ze daar ter decoratie werden gedragen, niet noodzakelijk

om de nek, maar ook bevestigd aan de kleding zelf (Owen Crocker 2004: 87).

Discussie

Naar aanleiding van de eerdergenoemde vondsten in het archeologisch bodemarchief is te zien dat kledingtradities in het Nederlands-Duitse terpengebied waarschijnlijk een samensmelting van externe invloeden, regionale voorkeuren en unieke elementen waren. Volgens Brandenburgh (2016) werd de meeste kleding gedragen om sociale boodschappen over te dragen, waarbij de vorm van de kleding, het type stof, de kleur van de kleding en de variatie aan accessoires de sociale identiteit van het individu aangaven binnen de culturele groep (Brandenburgh 2016).

Door onderzoek te doen naar textiel en kledingaccessoires uit Friesland wordt duidelijk dat er enige overeenkomst is tussen kleding en accessoires uit het terpengebied, het Angelsaksische gebied en het Scandinavische gebied. Vaak wordt soortgelijk textiel van het terpengebied, zoals kleding en hoeden, aangetroffen in Angelsaksische of Scandinavische contexten (Kania 2014: 234-235). Een voorbeeld hiervan zijn de overeenkomsten van de decoratieve steken van de hoofddekzels uit het terpengebied en die van het kussen uit het graf van Mammen (Larsson 2008, 182). Daarnaast zijn er Angelsaksische parallellen gevonden van de pillendooshoed uit Leens en is het dragen van kralenkettingen op de borst, zoals te zien is in de graven uit de Friese terpen, ook zichtbaar in Angelsaksische graven. Zelfs de tuniek van de man van Bernuthsfeld is vergelijkbaar met typische Angelsaksische kledij (Owen Crocker 2004, 87, Kania 2015, 234-235).

Er zijn ook aanwijzingen dat de populatie die Friesland opnieuw bevolkte na de migratieperiode grotendeels afkomstig was uit de Saksische regio van Noord-Duitsland (Bender Jørgensen 1992). Het terpengebied was ook een belangrijk handelscentrum in het Noordzeegebied en het is algemeen bekend dat de terpenbewoners veel culturele contacten hadden met Saksische

en Scandinavische groepen door handel, maar ook door conflict. In de 9de en 10de eeuw na Chr. zorgden aanvallen van de Vikingen bijvoorbeeld voor politieke spanning tussen Scandinavië en het terpengebied (IJssennagger 2013, 70)

De positie van Dorestad als handelscentrum en punt van conflict zorgde voor nauwe culturele contacten van de 7de eeuw tot de 8de eeuw n.Chr. (IJssennagger 2013, 70). De textielen en accessoires uit het terpengebied zijn daarom een mengeling van buitenlandse en binnenlandse vormen en voorkeuren, wat ondersteund wordt door de archeologische vondsten. Het is daarom onwaarschijnlijk dat een Friese klederdracht een alleenstaande of unieke vorm van dracht is geweest. Daarom is het belangrijk om te kijken naar de details, zoals soorten stof, siersteken en accessoires, aangezien verschillen tussen culturele groepen zich toch vaker uiten in kleine afwijkingen in de decoraties van kleding en accessoires dan in de vorm en functie van de kleding en accessoires zelf.

Conclusie

Uit de casestudies blijkt dat er een aantal elementen zijn in dracht dat vaak voorkwam in het terpengebied van Noord-Nederland en Noordoost-Duitsland. Wollen keperstoffen met een diamantpatroon kwamen veel voor in kleding en hoeden. Ingewikkelde weefpatronen zoals ruitjes en strepen waren beschikbaar voor mensen met een lagere sociale status, zoals blijkt in het geval van de man van Bernuthsfeld. Daarnaast werden kleurstoffen van planten gebruikt om kleuren zoals geel en rood te creëren, wat aangeeft dat de vroegmiddeleeuwse Friezen niet alleen bruin en grijs droegen en dat zelfs lagere sociale klassen toegang hadden tot andere kleuren dan de natuurlijke wolkleuren. Accessoires zoals hoofddekzels, kralen en fibulae werden gebruikt om sociale status aan te geven, waaronder geslacht, rijkdom, leeftijd, beroep, etc. Er waren wellicht geen typisch Friese accessoires, maar er was wel een duidelijke voorkeur voor specifieke typen fibulae, zoals het Domburgttype en het vlinderdastype

en de configuratie van kleur en materiaal van kralen aan hun snoer. Als laatste blijkt dat hoeden van een hogere kwaliteit werden versierd met een decoratieve steek die tot nog toe uniek voor het terpengebied lijkt te zijn. Vijf van de zes bestudeerde hoeden bevatten deze siersteek, en ondanks dat er vergelijkbare siersteken zijn, zijn er geen exacte overeenkomsten. Hierbij is de stof en de siersteek van deze hoeden in vrijwel alle gevallen contrasterend gekleurd, wat ook een Friese voorkeur zou kunnen zijn.

De textieloverblijfselen en kledingaccessoires uit het vroegmiddeleeuwse terpengebied geeft aanwijzingen voor een specifieke klederdrachttraditie, maar deze aanwijzingen blijven beperkt tot versieringen zoals siersteken, een voorkeur voor een bepaalde stijl van kledingaccessoire en een bepaalde manier waarin textiel werd geverfd en geweven. Dit is niet genoeg om van een Friese klederdrachttraditie te kunnen spreken, maar het zijn zeker tekenen van een bepaalde cultuuruiting in de kleding van het terpengebied.

Noten

1. Anne Vrielink is in augustus 2020 afgestudeerd als archeoloog van de Rijksuniversiteit Groningen. Haar master heeft zij gewijd aan het uitpluizen van de details van de kleding die gedragen werd in de vroege middeleeuwen in Friesland. Dit artikel is daar de verkorte versie van. Sindsdien heeft zij, na ervaring opgedaan te hebben in het Fries Museum, vrijwilligerswerk gedaan bij Stichting Monument en Materiaal. Tegenwoordig is zij zich meer aan het verdiepen in historische kleding in het algemeen. a.v.vrielink@gmail.com.

Frisian dress in the Early Middle Ages

A short examination of three case studies, focusing on the Bernuthsfeld Man, headdresses from Frisia and beads and brooches from the terp mounds, was performed in order to answer the question whether there was a particular and distinctive “Frisian” style of dress in the early Middle Ages (500-1000). The research shows that complicated weave patterns such as tartans were available to most social classes, both lighter and darker colours were worn, gender and social status were expressed by dress and accessories, and finally, that although a particular “Frisian” dress could not be determined, there were distinctive Frisian elements in the way people dressed. An explanation for this is that different cultures often mutually influence each other, as was the case among the Frisians.

Literatuur

- Bender Jørgensen, L. & P. Crabb, 1992. *North European textiles until ad 1000*. Aarhus, Aarhus University Press.
- Brandenburgh, C. R., 2016. *Clothes make the man: early medieval textiles from the Netherlands*. (= Archaeological studies Leiden University (ASLU) 30) Leiden, Leiden University Press.
- Heumüller, M. & J.F. Kegler, 2016. Der Mann von Bernuthsfeld und seine Zeit. Die neue Ausstellung im Ostfriesischen Landesmuseum Emden. *Berichte zur Denkmalpflege in Niedersachsen* 36, 4/2016, 178-184.
- IJssennagger, N.L., 2013. Between Frankish and Viking: Frisia and Frisians in the Viking Age. *Viking and Medieval Scandinavia* 9, 69-98.

- Kania, K., 2015. Clothes Make the Man; Clothing and Fashion. In; G. Polack & K. Kania (red.), *The Middle Ages Unlocked: A Guide to Life in Medieval England, 1050-1300*. Gloucestershire, Stroud, 231-243.
- Knol, E., 2019. Het vroegmiddeleeuwse grafveld van Hogebeintum (400-730 n.Chr.). In; A. Nieuwhof, E. Knol, & J. Nicolay (red.), *De hoogste terp van Friesland: Nieuw en oud onderzoek in Hogebeintum*, Groningen, Vereniging voor Terpenonderzoek, 159-180.
- Knol, E., Prummel, W., Uytterschaut, H.T., Hoogland, M.L.P., Casparie, W.A., De Langen, G.J., Kramer, E. and Schelvis, J., 1997. The early medieval cemetery of Oosterbeintum (Friesland). *Palaeohistoria* 37/38 (1995/1996): *Institute of Archaeology, Groningen, the Netherlands*, 245-416.
- Larsson, A., 2008. Viking Age Textiles. In; S. Brink & N.S. Price (red.), *The Viking World*. London, Routledge, 205-209.
- Nicolay, J.A.W., 2021. Art, Symbolism and the Expression of Group Identities in Early-Medieval Frisia. In; J. Hines, & N. IJssennagger-van der Pluijm (red.), *Frisians of the Early Middle Ages* (NED-New edition). Woodbridge, Boydell and Brewer, 273-309.
- Owen-Crocker, G.R., 2004. *Dress in Anglo-Saxon England*. Woodbridge, Boydell and Brewer.

